

Koning Hartapu bewijst de juistheid van de New Chronology van David Rohl

door dr. Arie Dirkzwager

Heel in het kort wat Rohl heeft gedaan

Lang geleden heb ik in Antwerpen voor Logos Instituut een lezing gehouden over de Exodus van de Joden uit Egypte. Daarbij gebruikte ik de New Chronology van David Rohl. Een kort verslag hierover is te vinden op deze website (1).

Rohl is een Egyptoloog die de Bijbel wil gebruiken als een belangrijke historische bron. Daardoor komt hij tot een herschikking van de Egyptische geschiedenis (2). Hele dynastieën met farao's heeft hij dichter bij onze tijd geplaatst. In ieder geval past zijn oplossing beter bij het Oude Testament.

Dynastieën verschuiven kun je niet zomaar doen. Egyptische producten werden uitgevoerd. Egypte voerde producten van elders in. Bij opgravingen vind je Egyptische producten van een bepaalde tijd samen met buitenlandse producten. Die moeten dan uit dezelfde tijd stammen.

Farao's vochten met buitenlandse koningen. Ze correspondeerden ook. Als je farao's verschuift in de tijd, verschuiven koningen van andere rijken ook. De Griekse geschiedenis kun je gemakkelijk verkorten. Over de eeuwen na de Trojaanse oorlog (traditioneel jaartal 1180) is zo weinig bekend, dat men die de Donkere Eeuwen noemt. Er is dan ook geen probleem om de Trojaanse oorlog rond 860 te laten plaatsvinden (3). Dezelfde mogelijkheid tot inkorting geldt ook voor de vroege Romeinse geschiedenis.

De Hethieten

Hethieten komen in de Bijbel voor. Abraham had met hen te doen. Maar dat is een vroege situatie. Als Hethitisch belangrijk rijk zijn ze te vinden in het huidige Turkije in de eeuwen tot rond 1200 v.Chr., traditionele datering. Bij Rohl wordt dat tot kort voor 860.

Loevische hiëroglyfen

De Hethieten zijn niet zo bekend uit de geschiedenisboeken die op het Middelbaar gebruikt worden. Toch waren ze belangrijk. Ze correspondeerden met verscheidene farao's. Ook versloegen zij zelfs de Egyptenaren enkele malen. Mogelijk zijn de Etrusken uit Toscane een kolonisatie van hen. En dan hebben ze in Rome veel culturele invloed gehad.

Binnen hun politieke en/of culturele sfeer sprak men een hele reeks talen. De belangrijkste zijn het Hethitisch en het Loevisch. Het Hethitisch vinden we eigenlijk slechts in het kerngebied rond de hoofdstad Hattuša en aan het hof. Loevisch vond men in West-, Zuid- en Oost-Turkije en tot diep in het

huidige Syrië. Ook in Griekenland sprak men Loevisch voordat de Grieken er kwamen, evenals op Kreta. Griekse woorden op -nthos of -assos – denk aan Korinthos en Parnassos - zijn zo goed als altijd geërfd van de Loeviërs.

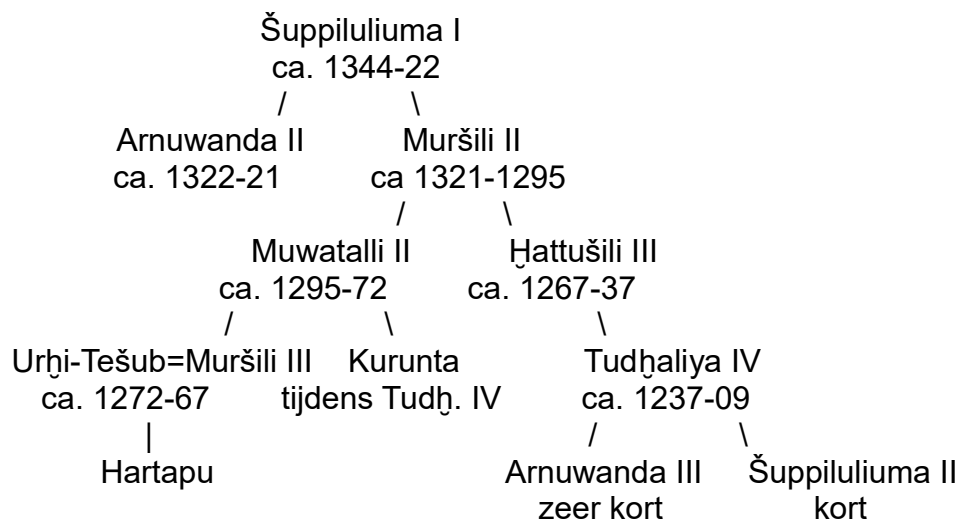
Hethitisch werd normaal geschreven in het spijkerschrift dat we ook kennen van de Soemeriërs, de Assyriërs, de Babyloniërs, de Meden en Perzen en nog andere volken. De Loeviërs gebruikten normaal een eigen schrift, dat men ook hiëroglfen noemt. Die Loevische hiëroglfen zijn eigenlijk nog niet voor 100% duidelijk.

De laatste koningen van het Hethitische rijk

Zeer kort voor de Trojaanse oorlog viel het Hethitische Rijk. Maar van Zuid-Turkije tot diep in Syrië bleven er kleine Hethitische koninkrijken bestaan tot in de 8e of 7e eeuw (4). Wanneer we in de Bijbel in de tijd van de koningen een verwijzing vinden naar de Hethitische koningen, zijn die van deze rijkjes bedoeld (5). Deze rijkjes bestonden al tijdens het Hethitische Rijk als vazal-koninkrijken. Zulke rijkjes konden nuttig zijn om de Hethitische belangen op afstand te verdedigen of om er lastige familieden van de koning heen te sturen als koning, bij wijze van een eervolle verbanning. Na de val van het Rijk werden deze rijkjes uiteraard vrij. Sommige koningen daar zagen zich zelfs als opvolgers van de koningen van het Hethitische Rijk.

Tarḫundassa was zo'n koninkrijk in de vlakte van Konya (bekend als Iconium in het boek Handelingen). Koning Muwatalli II had zijn hoofdstad verplaatst van de traditionele plaats in Ḫattuša naar Tarḫundassa. Zijn opvolger Urḫi-Tešub keerde weer terug naar Ḫattuša. Deze Urḫi-Tešub koos de naam Muršili als zijn troonnaam. Wij kennen dat verschijnsel niet meer, behalve bij de pausen. Die kiezen een nieuwe naam als ze paus worden.

De laatste koningen van het Hethitische Rijk en Hartapu (jaartallen volgens Bryce (6) in de Oude Chronologie)

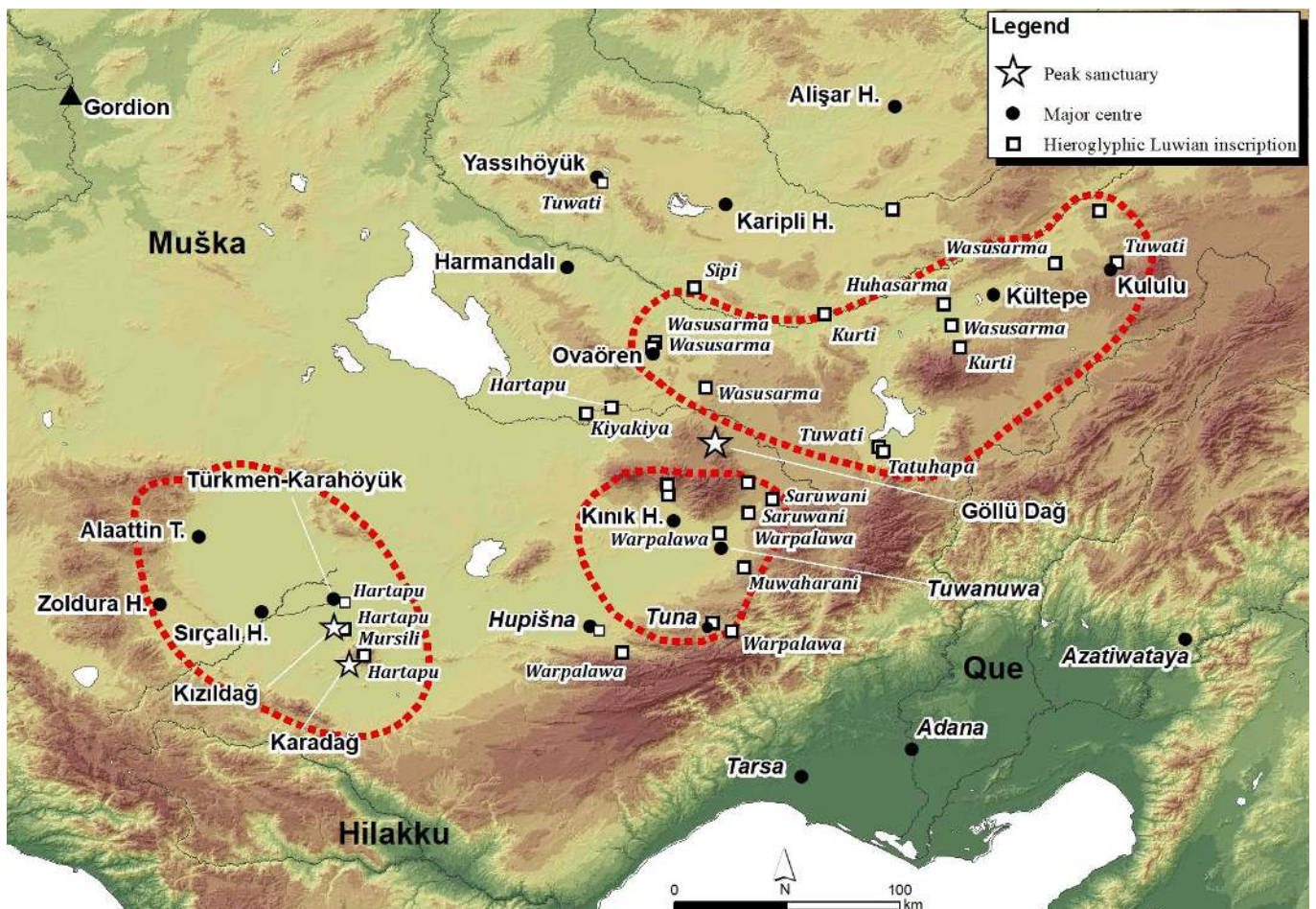
Daarna revolteerde Ḫattušili III en Urḫi-Tešub keeg een eervolle verbanning als koning ergens ver weg in Syrië. Iets later moest hij na een oorlog met de Hethitische koning vluchten naar Egypte. Waar hij daarna gebleven is, is onzeker. Na Ḫattušili III kwam zijn zoon Tudḫaliya IV. Tijdens zijn regering is hij weggejaagd geweest door Kurunta, zijn neef. Maar Tudḫaliya heroverde het koningschap over het Hethitische rijk en gaf Kurunta het

koningschap in Tarḫundassa.

Na Tudḫaliya werd Arnuwanda III koning, maar zeer kort. Zijn opvolger was Šuppiliuma II, die in Hethitische teksten normaal Šuppiliuma heet. Tijdens zijn regering werd Ḫattuša veroverd en verwoest, mogelijk door de Frygiërs. Dit was het eind van het Hethitische Rijk. Wat Šuppiliuma II daarna deed, weten wij niet.

Koning Hartapu

We weten dus niet, wat Urḫi-Tešub, Kurunta and Šuppiliuma II deden na de val van het rijk. Was Kurunta nog in Tarḫundassa? In ieder geval kenden wij een koning Hartapu in Tarḫundassa. Hij was, naar hij zelf zegt in zijn inscripties, een zoon van Muršili. Deze Muršili wordt geïdentificeerd met Muršili III. We kennen Hartapu uit verscheidene inscripties in Loevische hieroglyfen. Waar die gevonden zijn, is te zien op onderstaande kaart die we gebruiken met toestemming van het Konya Regional Archaeological Survey Project (KRASP) en het Türkmen-Karahöyük Intensive Survey Project (TISP) (7).

Linksonder in de rode cirkel vinden we de plaatsen waar teksten van Hartapu te vinden zijn. Er is er ook nog een gevonden tussen de twee andere rode cirkels. Muška is Frygië, dat door Hartapu is veroverd, en Gordion is de hoofdstad daarvan.

Dus Hartapu regeerde in Tarḫundassa kort na 1200 in de Oude Chronologie en enige tijd na 860 in de New Chronology van David Rohl. Hij was een zoon van Urḫi-Tešub / Muršili III en hij had Frygië veroverd.

En dan kwam de publicatie in 2020 van het artikel *Türkmen-Karahöyük 1, a new Hieroglyphic Luwian Inscription from Great King Hartapu, son of Mursili, conqueror of Phrygia* (8). Dit artikel is de eerste publicatie van een “nieuwe” (eigenlijk oude) inscriptie die de naam Türkmen-Karahöyük 1 kreeg. Türkmen-Karahöyük kan gevonden worden op de kaart die iets hoger staat afgedrukt.

Deze foto van de steen is ook met toestemming van het Konya Regional Archaeological Survey Project (KRASP) en het Türkmen-Karahöyük Intensive Survey Project (TISP) gebruikt (9). Hier is de steen te zien kort na de vondst. Rechtboven zijn de tekens erop in reliëf uitgevoerd. Verder zijn ze alleen maar ingekrast. Was dat de bedopeling of is de steen onvoltooid gebleven? Betere afbeeldingen zijn te vinden in het kort hiervoor genoemde artikel.

De conclusie van het artikel signaleert een groot probleem. De auteurs hebben de vorm van de tekens van de Loevische hieroglyfen op de steen vergeleken met de vorm van tekens op andere inscripties. Ze leken op wat je vindt in inscripties van de 8e eeuw, niet van de 12e eeuw. De taal van de tekst vertoonde verscheidene verschijnselen die eerst gebruikelijk werden in de 8e eeuw of kort daarvoor. Daarom dateert men de tekst in het eerste deel van de 8e eeuw.

Het recentelijk verschenen artikel kent dus

° een koning Hartapu, zoon van Muršili III (= Urḫi-Tešub), veroveraar van Frygië in de 12e eeuw en

° een koning Hartapu, zoon van Muršili, veroveraar van Frygië in de 8e eeuw.

Dat die twee koningen identiek zijn, is onvermijdelijk, ook voor de schrijvers van het genoemde artikel.

De titel van het artikel spreekt ook over *Great King Hartapu*. Deze manier waarop Hartapu zich zelf voorstelt, laat zien, dat hij pretendeert de koningen van het Hethitische Rijk op te volgen of minstens met hen vergelijkbaar te zijn. Laat dit zien, dat hij Kurunta opgevolgd had, die toch korte tijd het Rijk bestuurd had en na zijn verbanning zich nog steeds zo kon gepresenteerd hebben?.

Maar de identiteit tussen beide Hartapu's veroorzaakt bij de schrijvers van het artikel een groot probleem ....

..... dat opgelost is door David Rohl.

Het is, zoals ik al schreef, onvermijdelijk om die eerste Hartapu te identificeren met de Hartapu uit de 8e eeuw. Maar de “nieuwe” inscriptie dateert heel duidelijk uit de 8e eeuw. Als de “oudere” Hartapu naar de 8e eeuw komt – zoals onvermijdelijk is – komt zijn familie met hem mee en komt met zijn familie het Hethitische Rijk en met het Hethitische Rijk heel wat andere rijken die contact hadden met de Hethieten. Egyptische farao's correspondeerden met Hethitische koningen of voerden oorlog met hen. Op die manier komt dit alles precies zo te liggen als Rohl dit in zijn New Chronology al lang geleden geplaatst heeft. De “dubbele” koning Hartapu is dus een zeer belangrijk en zeer duidelijk bewijs, dat de New Chronology in orde is. In de New Chronology is het eind van het Hethitische Rijk een gebeurtenis in de 9e eeuw en kan Hartapu daardoor heel goed geleefd hebben aan het begin van de 8e eeuw.

Maar het is hoe dan ook belangrijk om na te gaan, of de vorm van de tekens en de taal van de andere inscripties van Hartapu voldoende aandacht gehad hebben.

Mogelijkheden

Naar mijn idee kunnen we verder gaan. Er bestaan nog mogelijkheden.

De Assyrische koning Salmanassar III (858-824) vermeldde Sapalulme of Hattina in 858 (10). Hij vermeldde ook Karparundi of Kalparuda van Hattina, enkele jaren later (11).

We moeten hier rekening houden met de manier waarop vreemde namen in andere talen worden weergegeven. Dezelfde stad heet Liège in het Frans, Luik in het Nederlands and Lüttich in het Duits.

Dus Sapalulme van Hattina kan Šuppiluliuma II zijn. Is Hattina de traditionele hoofdstad van het Hethitische Rijk Ḫattuša? Of is de hoofdstad van Tarḫundassa bedoeld? Is hij uit Ḫattuša ontsnapt en heeft hij het bestuur in Tarḫundassa op zich genomen? 858 kan kort na de Trojaanse oorlog en na het eind van het Hethitische Rijk zijn. Is Türkmen-Karahöyük misschien de hoofdstad van Tarḫundassa geweest?

Of is Hattina een vage aanduiding voor “Hethietenland daar ver weg”? In dat geval kunnen zowel Ḫattuša als Tarḫundassa bedoeld zijn geweest.

Karparunda van Hattina kan Kurunta in Tarḫundassa zijn. Het is opvallend, dat Salmanassar (12) vlak na elkaar Kalparuda van Hattina *en* Kalparuda van Gurgum noemt. Dat de namen Kurunta en Kalparunda op elkaar lijken, kan verklaren, waarom in de tekst Kalparunda voor Kurunta staat.

Als met Hattina Tarḫundassa is bedoeld, regeerde Hartapu daar na zijn oom Kurunta.

Conclusie

Het onderdeel *Mogelijkheden* juist hiervoor bracht uiteraard alleen maar suggesties. Het is echter zeker, dat Hartapu de juistheid van de New Chronology van David Rohl aantoonde.

Noten

1 <https://logos.nl/uittocht-doortocht-en-intoct-de-exodus-van-israel-en-de-archeologie/>

2 Het belangrijkste zijn D.M. Rohl, *A Test of Time*, London 1995, D.M. Rohl, *The Lords of Avaris*, London 2008

3 D.M. Rohl, *The Lords of Avaris*, London 2008, p. 429

4 T. Bryce, *The World of the Neo-Hittite Kingdoms*, Oxford 2012

5 1 Koningen 10: 29, 2 Koningen 7: 6, 2 Kronieken 1: 17

- 6 Ik gebruikte de Spaanse editie T. Bryce, *El reino de los hititas*, Madrid 2001
- 7 <http://www.krasp.net/en/results/turkmen-karahoyuk/#gallery-4>
- 8 P. Goedegebuure – Th. van den Hout – J. Osborne - M. Massa – Chr. Bachhuber – F. Şahin, *Türkmen-Karahöyük 1, a new Hieroglyphic Luwian Inscription from Great King Hartapu, son of Mursili, conqueror of Phrygia*, *Anatolian Studies* 70, 2020, p.29-43, te vinden op http://www.krasp.net/files/file/publication/Goedegebuure_Anatolian_Studies.pdf
- 9 <http://www.krasp.net/en/results/turkmen-karahoyuk/#gallery-3>
- 10 J.B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton – New Jersey 1969³, p. 277
- 11 J.B. Pritchard, o.c., p. 278 en 280
- 12 J.B. Pritchard, o.c., p. 278